

*Nekadašnja zgrada Češke škole u Bjelovaru.
(Iz Zbirke poštanskih karata Gradskog muzeja Bjelovar)*

BJELOVAR PRIJE BJELOVARA

Sažetak

Problematika urbanizacije prostora na kojemu je danas smješten Bjelovar ne započinje njegovim formalnim ustrojem 1755. g., već u antičko doba, kada na tome prostoru nastaju naselja u zaleđu dravskog limesa bilo kao vojni logori koji su štitili važne komunikacijske pravce, bilo kao villae rusticae vojnih veterana koji su ovdje dobili zemlju. Arheološki nalazi s užeg područja grada svjedoče o postojanju naselja od 2. do 4. st. koje se nalazilo uz važnu longitudinalnu i transversalnu cestovnu komunikaciju koja se ovdje križala, čuvala ju je manja vojna posada. Naselje na platou između rijeka Plavnice i Bjelovacke nastalo je ili kao urbana cjelina iz vojnog utvrđenja ili kao civilno naselje koje je egzistiralo paralelno uz vojnu postaju. Današnji raster strogog centra Bjelovara ima ishodište u rimskoj koncepciji grada na sjecištu carda i decumanuma, gdje je najvažniji element mogući forum.

Nakon vremenskog hijatusa od nekoliko stoljeća prvi veći srednjovjekovni posjedi, temeljeni na gentilnoj osnovi (prve plemenske župe), svojim rubnim dijelovima preklapaju se ili dodiruju na užem području Bjelovara tako da ovdje više ne možemo očekivati logičnu urbanu strukturu: riječ je o posjedima Česmica, Plavnica Sveti Benedikt te Jakozerdahel. Te činjenice čine vrlo upitnom i godinu 1420., koju su recentni autori do sada smatrali kao godinu prvog spomena Bjelovara u vrelima kao "malog sajmišnog mjesta u rovišćanskoj županiji".

Propašću velike česmičke i plavničke župe prostorno se otvaraju nove urbanističke mogućnosti koje posebno dolaze do izražaja s porastom turske opasnosti nakon pada Čazme i napuštanja tvrđave Svibovec na rijeci Česmi.

Ključne riječi: antika, plemenska župa, Česmica, Plavnica sv. Benedikt, Jakozerdahel.

Ako promatramo razdoblje od njegova austrougarskog utemeljenja do danas, život današnjeg Bjelovara, jednog od najvećih naselja sjeverne Hrvatske, povijesno je vrlo dobro dokumentiran. No, iako je opća problematika naseljavanja širega bjelovarskog područja već razmatrana više puta,¹ uvijek se nametalo pitanje zašto je Bjelovar nastao na mjestu gdje se danas nalazi gradska jezgra te da li njegova

¹ v. npr., Jakovljević, G., 1989., 1990. i 2003.

povijest uistinu započinje s 1755. godinom. Kako bismo odgovorili na ta pitanja, pokazat ćemo da je postanak današnjeg naselja uvjetovan određenim činjenicama koje potvrđuju da korijene urbanog naseljavanja možemo pratiti od antičkih vremena te to naseljavanje, uz određena srednjovjekovna prostorna odstupanja, projicirati sve do današnjih dana.

Govoreći o antičkoj prošlosti bjelovarske mikroregije, moramo poći od nekoliko važnih činjenica. Prva je svakako ta da je nakon panonsko-delmatskog ustanka (6. – 9. g.) pod vodstvom jednog od Batona² 10. g. uslijedilo formiranje granice i osnivanje rimske provincije Panonije sa sjedištem u Ptuju (Poetovio).³ Prvo Trajanova (oko 100. g.), a zatim i Dioklecijanova podjela Panonije 297. g. na Primu (sjedište u Savariji, današnji Szombathely u Mađarskoj), Sekundu (sjedište u Sirmiju, današnja Sremska Mitrovica u Srbiji), Valeriju (sjedište u Sopiani, današnji Pecs u Mađarskoj) i Saviju (sjedište u Sisciji, današnji Sisak, pod koju je spadalo i područje današnje Bilogore)⁴ stvorili su politički, zemljopisni i ekonomski okvir koji je uvjetovao stvaranje tadašnjih naselja.

Formiranje limesa na Dunavu i Dravi strateški je uvjetovalo da se u njegovoj pozadini razvije široka mreža cestovnih komunikacija koja je prije svega imala vojničko obilježje, a zatim – definitivnom pacifikacijom šireg područja – i ekonomsko. Batonov ustanak uvjetovalo je uporabu čak tri rimske legije – VIII. Auguste iz Petovija, IX. Hispane iz Siscije i XV. Apolinaris iz Emone – koje su na Dravu izbile na više sektora, vojno djelovale uzvodno i nizvodno te pristupile gradnji limesa.⁵ U pozadini je kao glavna logistička komunikacija bila cesta Petovij – Mursa (Osijek).

Itinerarium Antonini, *Tabula Peutingeriana* i *Itinerarium Hierosolimitanum* iz 3. i 4. st., dajući longitudinalni pregled glavnih rimskih komunikacija u provincijama, pokazuju da je Bilogora bila omeđena, osim spomenutom, i južnim magistralnim pravcem Siscija – Sirmij, ali transverzalne spojnice među tim cestama nisu zabilježene. Njih ne bilježi ni *Itinerarium Molinari*, ali detaljna rekognosciranja terena i nalazi prigodom poljodjelskih i građevinskih radova pokazuju da s velikom sigurnošću možemo rekonstruirati bar šest glavnih pravaca smjerom sjever-jug,⁶ koji su išli ili jedinim mogućim putem kroz bilogorske klance i uz rječne tokove ili strateškim kotama važnim za vojničke operacije.

Dvije vicinalne ceste nedvojbeno su se križale baš na području Bjelovara. Ona koja se prostirala pravcem zapad-istok dolazila je od Klokočevca (zemljište Đure

---

² Mócsy, A., 1962., str. 544-548.

³ Saria, B., 1951., sub voce Poetovio, stup., str. 1171.

⁴ Mócsy, A., 1962., str. 588.

⁵ v., npr., Bösendorfer, J., 1952.

⁶ Lovrenčević, Z., 1980., 1981.

Filipovića) i šume Bedenik, prelazila preko potoka Plavnice (bila je vidljiva pri melioracijskim radovima 1940. g.) i ispod današnje Zagrebačke ulice (pri temeljitoj rekonstrukciji ulice 1968. g. njen trag uočen je na dubini od 180 cm), a nastavljala je ispod Kvaternikova trga svoj put prema Mlinovcu. Ondje su pri prvoj rekonstrukciji današnjeg mosta na Bjelovackoj 1945. i kasnijoj regulaciji Bjelovacke između 1960. i 1965. g. otkriveni veliki obrađeni kameni blokovi vjerojatno antičkog mosta.

Druga cesta u pravcu sjever-jug dolazila je od Kupinovca i pored Trojstvenog Markovca, vjerojatno uz današnji potok Bjelovacku (bila je vidljiva u obali potoka u šumi Lug), spajala se s onom koja dolazi sa zapada te je ispod današnjeg Matoševa trga usmjerena na jug u pravcu Velikog Korenova. Rimsko pravilo vojničkog čuvanja i kontroliranja cestovnih križišta vjerojatno i ovdje upućuje na postojanje vojničke postaje ili logora u toj funkciji koji mogu, ali i ne moraju, imati dodirnih točaka s civilnim naseljem. To razmišljanje potkrepljuje i nalaz otpadne jame između Šešičeve šume i mlina u Lugu prigodom produbljivanja korita Bjelovacke 1960. g. s ostacima amfora, ulomaka stakla, dijelova posuda te Hadrijanovim novcem.⁷

No, areal rimskih nalaza na području Bjelovara mnogo je širi od područja uz Bjelovacku. U vrtu kuće Bedeković na Radićevu trgu 1950. g. pronađene su keramičke vodovodne cijevi, na uglu ulica I. V. Trnskog i Šenoine pri kopanju jaraka za kanalizaciju 1957. g. pronađena je staklena bočica, a suznica (lakrimarij) pri kopanju temelja vatrogasnog spremišta na Matoševu trgu godinu dana prije toga. Osim tih nalaza iz svakodnevnog života stanovništva spomenimo i nalaze rimskih grobova na nekadašnjem zemljištu mlinara Nemeta u Novoseljanima s novcem Konstantina II. i Konstansa te na lokaciji spomenutoga vatrogasnog spremišta. U tome vjerojatno treba tražiti podrijetlo i dijela mramorne stele s edikulom (danas uzidane iznad portala župne crkve sv. Terezije Avilske) u kojoj je – prema prvotnoj Brunšmidovoj interpretaciji – prikaz legende o Argonautima (vjerojatno Jason i Medeja na Argu),⁸ dok je N. Cambi nedvojbeno dokazao da je riječ o motivu bijega Ifigenije s Tauride te ga je datirao u drugu polovicu 2. st.⁹ Dodamo li tome slučajne nalaze novca s lokacija vojnog strjelista u šumi Bedenik 1947. g. (Hadrijan i dijelovi oružja) i Velikih Sredica 1937. g. (Konstantin I.) te recentni nalaz posrebnog folisa iz Gudovca (Maksimijan Herkulije), dobivamo i teritorijalnu rasprostranjenost naselja i vrijeme njegova trajanja od 2. do 4. st.

Najznačajniji nalaz ipak je ovogodišnji slučajni zbirni nalaz rimskog novca iz Ulice A. Topića Mimare u Bjelovaru u kojem je sadržano 3970 komada brončanih folisa careva Maksimina Daje, Konstantina I. i Licinija (druga tetrahija kasnog

---

⁷ Lovrenčević, Z., 1960.

⁸ Brunšmid, J., 1901., str. 125-127.

⁹ Cambi, N., 2003.

Carstva) kovanih u Sisciji i Nikomediji; on se nalazi u perimetru pretpostavljenog naselja, oko 500 m zapadno od ceste uz Bjelovacku te je vjerojatno samo dio nečije tridesetogodišnje ušteđevine pohranjene u zemlju zbog moguće opasnosti za vlasnika.¹⁰

Spomenuta dva groblja ocrtavaju istočnu (Novoseljani) i južnu (Matošev trg) granicu naselja uzmemo li u obzir činjenicu da su se nekropole u vrijeme kasnog Carstva pozicionirale izvan gradskih zidina uz *cardo* i *decumanum*. Zapadna i sjeverna granica još su nedefinirane, iako su svakako povezane sa zemljopisnim značajkama terena (plato na kojem je današnji grad nalazi se između potoka Plavnice i Bjelovacke, a na sjeveru je razdjelnica između Bjelovara i Letičana, gdje je 1937. g. pronađen novac cara Probusa).

Nalazi s čitavoga spomenutog areala Bjelovara ukazuju na dvije mogućnosti: ili je riječ o zasebnom vojničkom logoru koji je čuvao križište cesta te civilnom naselju pored njega ili pak o civilnom naselju koje se – kada je stabilizirana vojna situacija na limesu – razvilo iz vojnog uporišta (isto tako moguće je da je riječ o trgovištu ili jednostavnom *vicusu*, vojnički čuvanoj *statio*, *mansio* i sl.), ali svakako nedvojbeno možemo reći da je ono trajalo od 2. do 4. st. Isto tako vidi se da se urbanistički oblik rimskog logora (*cardo* i *decumanum* koji se sijeku pod pravim kutem, a u sjecištu je glavni trg – *forum*), nalazi i u osnovi urbanističke podloge današnjeg Bjelovara, iako to nisu prepoznali raniji istraživači.¹¹

To bezimeno vojno i civilno rimsko naselje svakako je bilo važno i zbog činjenice što su se u njegovoj neposrednoj blizini, gotovo na podjednakim udaljenostima, nalazile *villae rusticae* vjerojatno vojnih veterana koji su ovdje dobili zemlju (Kupinovac – šuma Ljutica, pronađene šesterokutne ciglice i rimska keramika; Trojstveni Markovac – zemljište Remenarić, pronađene tegule i željezne sulice; Kraljevac, kraj Rovišća – građevinski materijal, keramika; Dautan itd.) dajući tim posjedima vojničku zaštitu i razvijajući s njima značajne ekonomske odnose. Isto tako, naselje je bilo približno jednako udaljeno od poznatih antičkih centara kao što su *Aquae Iasae* (Varaždinske Toplice), *Aquae Balissae* (Daruvrske Toplice), *Iovia* (Ludbreg), *Pyrrhi* (Komin) i *Siscia* (Sisak).

Propašću Zapadnoga Rimskog Carstva, kada su sve četiri Dioklecijanove Panonije (Primu, Sekundu, Valeriju i Saviju) poharala barbarska plemena sa sjevera, formirana je demografska osnova koja je u najznačajnijim obilježjima očuvana i do danas. Naime, nakon što su zaposjeli Panoniju Istočni Goti (453. g.), Langobardi (527. g.) i Avari (568. g.), ovdje se početkom 6. st. naseljavaju Slaveni; kada je Karlo

---

¹⁰ Nalaz je bio pohranjen u vrećicu od organskog materijala (vjerojatno koža) te položen u keramičku posudu s poklopcem, koji je uništen zbog male dubine ukopa i poljoprivredne obrade zemljišta. Pored nalaza nije bilo tragova ni arhitekture ni drugih arheoloških artefakata.

¹¹ v., npr., Horvat A., 1960., str. 15.

Veliki krajem 8. st. uništio avarsku državu, Slaveni ostaju u Panoniji dominantni stanovnici. Prodorom Mađara preko Karpata u Podunavsku nizinu krajem 9. st. Slaveni su potisnuti na jug: nekadašnje Panonija Valerija i Prima (izuzev njenoga sjeverozapadnog dijela koji su imali Nijemci) potpadaju pod mađarsku, a Panonija Savija i Sekunda (dakle, i područje Bilogore) pod slavensku vlast, dok rijeka Drava postaje granica između tih dviju demografskih skupina.

O ranom srednjem vijeku na području Bjelovara još uvijek nemamo arheoloških podataka o tome što se tada događalo s tim naseljem antičkih korijena, ali možemo konstatirati da je postojao određen vremenski hijatus u daljnjem naseljavanju izazvan turbulentnim povijesnim zbivanjima. Središte toga srednjovjekovnog života nije više oko nekadašnjeg rimskog foruma, već se ono disperzira u bližu okolicu, gdje su se formirale "urbane" cjeline temeljene na tadašnjoj osnovnoj strukturi stanovništva gentilnog oblika (kao i kod ostalih srednjovjekovnih naselja sjeverozapadne Hrvatske), odnosno da je osnova svemu bila uža i šira porodica, rod ili plem; ono je iznjedrilo najstarije plemstvo te ustrojilo upravni sustav u čijoj je osnovi bila plemenska župa. Njihovi tragovi prate se u povijesnim vrelima već od polovice 13. st.¹²

Najstarija plemenska župa na području današnjeg Bjelovara svakako je Česmica koja se prvi put pojavljuje u srednjovjekovnim vrelima 1244. g. u ispravi kojom kralj Bela za zasluge daruje velike posjede banu Dioniziju.¹³ U ispravi se opisuju i njene granice, navodi se da se Česmica (tada već grad) nalazi istočno od Komarnice (Novigrada Podravske) te da se istočno od nje nalaze zemlje roda Drživoja kod Gordove (Velikog Grđevca). Česmica također graniči sa zemljama kneza Hudine i vodom Črnc koji utječe u Česmu (ta se granica odnosno posjed Međurječje / Međurača/ *explicito* spominje i u ispravi iz 1245. g.¹⁴), a njena je sjeverna granica Črešnjeva, što se vidi iz isprave čazmanskog kaptola o prodaji nekih česmičkih zemalja 1251. g.¹⁵ Godine 1262. kralj Bela darovao je županu Zagudu zemlje nekog Mikova, koji je umro bez nasljednika,¹⁶ a 10. travnja 1264. Salamonovu sinu Simonu posjed Prodavić (Virje) s granicama kod Gorbonoka (Kloštar Podravski) i Mušinje (Šandrovac), a tom se prigodom spominju i česmički jobagioni Jurko te njegov sin Brasan;¹⁷ potvrđnicu te isprave učinio je kralj Ladislav 1. ožujka 1273. g.¹⁸ Iz 1268.

---

¹² Ćuk, J., 1916.

¹³ Smičiklas T., 1906., str. 229-234., nr. 205.

¹⁴ Ibid., str. 274-276., nr. 240.

¹⁵ Ibid., str. 474-476., nr. 411.

¹⁶ Smičiklas, T., 1907., str. 235-236., nr. 739.

¹⁷ Ibid., str. 294-295., nr. 789.

¹⁸ Smičiklas, T., 1908., str. 21-22., nr. 23.

g. sačuvana je bilješka u kojoj je riječ o česmičkim županima¹⁹ te se potvrđuje status Česmice kao sjedišta velike plemenske župe. Godine 1277. neki česmički plemići pred čazmanskim kaptolom prodaju dio svojih zemalja koje se djelomično nalaze i na području Otne (Novi Pavljani).²⁰ Nakon stotinjak godina, točnije 5. siječnja 1370. g., u ispravi bana Petra Zudora povezanoj s nasiljem Stjepanova sina Ladislava počinjenim Bodorovu sinu Stjepanu iz Kloštra,²¹ spominje se opet jedan česmički plemić – Pavao Petrov.

Polovicom 14. st. već je pri kraju nezaustavljiv proces propadanja staroga upravnog sustava temeljenog na starim župama i plemstva vezanog na stare rodove. Kao banov zamjenik križevački je župan na teritoriju sjeverozapadne Hrvatske bio u najboljem položaju da pod svoju vlast stavi svekoliko plemstvo, što će reći da je po novom teritorijalnom ustrojstvu to plemstvo pripalo Križevačkoj županiji, odnosno da su stare plemenske župe postale suvišne kao teritorijalno-upravne jedinice: umjesto njih nastaju provincije i distrikti. Tako se u vrelima više ne spominje ni česmička župa te čak postoji i gotovo dvjestogodišnji hijatus samog spominjanja imena Česmice. Međutim, ona je nastavila živjeti te je bila sjedište crkvene župe s crkvom sv. Marije, o čemu je riječ i u ispravi od 17. siječnja 1415. g., kojom papa Ivan XXIII. odobrava ugovor o plaćanju desetine od jedne zlatne forinte njezinu župniku i župljanima.²² Česmica se spominje i 24. svibnja 1429. g., kada Nikola Tomin iz Česmice – nadarbenik župne crkve u Vrtlinskoj – moli papu Martina V. prijeteći stjecanje crkvenih beneficija,²³ odnosno 8. studenoga 1435. g. kada papa Eugen IV. podjeljuje plemkinji Elizabeti Ivanovoj potpune oproste.²⁴ Posljednji pak spomeni odnose se na izopćenje Ivana, Ladislava i Mihaela Geszth de Lak 1467./68. g. zbog njihova neplaćanja desetine zagrebačkom kaptolu i biskupu,²⁵ na župnika Gala iz Česmice u popisu župa iz 1501. g.,²⁶ odnosno na plemićkog suca križevačke županije Ivana Česmičkog 1525. g.²⁷

U današnjoj topografiji terena, koja uključuje i arheološke nalaze, riječ je o tome da je sjedište Česmice bilo na području bjelovarskog predgrađa Novoseljani,

---

¹⁹ Smičiklas, T., 1907., str. 483., nr. 948.

²⁰ Smičiklas, T., 1908., str. 195-196., nr. 177.

²¹ Smičiklas, T., 1916., str. 227-228., nr. 163.

²² Lukinović, A., 1992., str. 469-470., nr. 349.

²³ Lukinović, A., 1994., str. 308., nr. 303.

²⁴ Ibid., 442., nr. 432.

²⁵ Buturac, J., 1968., str. 297., nr. 222.

²⁶ Rački, F., 1872., str. 215.

²⁷ Stipišić, J. – Šamšalović, M., 1964., str. 571., nr. 4639.

odnosno na poziciji pravoslavne crkve sv. Duha koja se nalazi na dominantnoj koti velikoga srednjovjekovnog gradišta. Gradište strmo pada prema potoku Bjelovackoj, a nešto je blaža strmina prema istoku. U okolici crkve i danas se po poljima mogu naći ulomci srednjovjekovne keramike.

Drugo staro središte, koje se prostiralo zapadno od današnjeg Bjelovara, jest Plavnica. Njegovo postojanje možemo također pratiti od polovice 13. st., i to u ispravi u kojoj ban Stjepan 4. travnja 1255. g. priznaje slobode plemićima Rovišća.²⁸ U ispravi je riječ o tome da se Plauna (Plavnice) nalazi istočno od Rovišća, a u kronološki sljedećoj – od 20. srpnja 1262. g.,²⁹ kojom rovišćanski župan Jurša daruje knezu Prevši zemlju Klokočevac – daje se i odrednica koja će ubuduće pratiti taj posjed; riječ je, naime, o crkvi sv. Benedikta u Plavnicama prema kojoj je od Rovišća vodila “velika cesta” (nekadašnja rimska *magna via*), a u blizini su bili i posjedi kneza Pankracija te zemlja Klokočevac kneza Prevše.

Godine 1268. u Plavnicama je zemlju imao Črnoglav,³⁰ a u toj ispravi jasno se naznačuje da je zemljopisna granica posjeda potok Plavnica. Taj potok potvrđen je kao pravno priznata granica u kupoprodajnim ugovorima od 24. lipnja 1278.,³¹ 16. lipnja 1279.³² te 12. lipnja 1280. g.,³³ a te posljednje godine čazmanski kaptol izdao je ispravu o zamjeni zemalja u kojoj se po prvi put spominje cjeloviti naziv posjeda – Plavnica sv. Benedikt – pored zemalja kneza Ladislava³⁴ (crkva sv. Benedikta spominje se i u popisu župa iz 1334. g.³⁵).

Čazmanski kaptol 9. siječnja 1358. g. prepisuje povelju iz 1266. g. kojom župan Pankracije prodaje svoju zemlju Klokočevac Vidovu sinu Leustahiju iz Plavnica,³⁶ a 1367. g. doznajemo da je posjed Plavnica – barem u jednom dijelu – bio kraljevski budući da kralj Ludovik mijenja s arhiđakonom Petrom i njegovim bratom Andrijom Plavnicu i Strezu (Pavlin Kloštar) za Otnu (Novi Pavljani), Orbovnu (Obrovnicu) i

---

²⁸ Smičiklas, T., 1906., str. 596-598., nr. 514.

²⁹ Smičiklas, T., 1907., str. 230-231., nr. 734.

³⁰ Smičiklas, T., 1907., str. 481-482., nr. 946.

³¹ Smičiklas, T., 1908., str. 247-248., nr. 213.

³² Ibid., str. 301-302., nr. 251.

³³ Ibid., str. 348-349., nr. 293.

³⁴ Ibid., str. 368-369., nr. 312.

³⁵ Rački, F., 1872., str. 215.

³⁶ Smičiklas, T., 1914., str. 445., nr. 341.

Mušinju (Šandrovac).³⁷ Nalog bana Nikole Seča o toj zamjeni proveo je čazmanski kaptol 8. svibnja iste godine,³⁸ a relevantne isprave prepisao je isti kaptol 1397. g.³⁹

Godine 1377. posjed Plavnica pripadao je plemićima iz Kamarče (Novigrad Podravski; riječ je o Dioniziju – sinu Petra, Nikoli – sinu Dominika te Petru, Jakovu i Grguru – sinovima Mateja) i oni ga dijele međusobno u nazočnosti banova povjerenika (Benedikt, sin Leopolda iz Jakozerdahela) i izaslanika čazmanskog kaptola (Barnab).⁴⁰ Ta podjela i novonastalo stanje izrijeком se spominju u terminima Sveti Benedikt i Nove Plavnice u ispravi o djevojačkoj četvrtini Margareti Blažovoj i Dragoji Andrijinoj iz 1381. g.⁴¹

Godine 1394. Stjepan, sin Ladislava iz Plavnice, spominje se kao jedan od svjedoka uvođenja Martina i Sigismunda Dersa u posjed Rovišća,⁴² a već sljedeće godine u vrelima nalazimo nekoliko isprava koje svjedoče o sporovima povezanim s vlasništvom nad Plavnicom: prvo su se oko podjele Plavnice, Streze i Hutenovca uspjeli nagoditi vrbovečki arhiđakon Ivan, župnik Nikola iz Čazme i Martin iz Miletinca te Pavao i Doroteja sa zagrebačkog Griča,⁴³ što su samo tjedan dana kasnije potvrdili i novom ispravom o pobratimstvu, zajedničkom uživanju i nasljeđivanju.⁴⁴ Što se događalo u sljedeće dvije godine ne znamo, no 1397. kralj Sigismund nalaže banu Nikoli Gorjanskom da u te posjede uvede Pavla iz Zagreba,⁴⁵ što je zagrebački kaptol i obavio 16. studenoga.⁴⁶ Međutim, ta priča nije bila baš pravno jasna. Budući podban Ivan Antimov već 21. studenoga iste godine sudi o Pavlovu pravu na posjede temeljem različitih priloženih isprava.⁴⁷ Zadnje pak spomene Plavnice u vrelima imamo u 15. st. u ispravi župana Stjepana Batora koji se odnose na parnicu plemića iz Svetog Benedikta, Jakozerdahela, Beloblaća (Veliko Trojstvo) itd.,⁴⁸ u popisu župa

---

³⁷ Smičiklas, T., 1916., str. 15-19., nr. 9.

³⁸ Ibid., str. 28-30., nr. 16.

³⁹ Smičiklas, T., 1990., str. 301., nr. 196.

⁴⁰ Smičiklas, T., 1934., str. 298-301., nr. 213.

⁴¹ Smičiklas, T., 1976., str. 205-207., nr. 174.

⁴² Smičiklas, T., 1981., str. 598., nr. 418.

⁴³ Smičiklas, T., 1990., str. 68-69., nr. 52.

⁴⁴ Lukinović, A., 1992., str. 7-8., nr. 8.

⁴⁵ Smičiklas, T., 1990., str. 280., nr. 181.

⁴⁶ Ibid., str. 288-289., nr. 189.

⁴⁷ Ibid., str. 290-296., nr. 191.

⁴⁸ Buturac J., 1968, str. 315., nr. 397.

iz 1501. g. (župnik sv. Benedikta bio je Martin)⁴⁹ te 1525. g. kada ga kupuje Stjepan iz Gudovca.⁵⁰

Treći veliki posjed na području današnjeg Bjelovara jest Jakozerdahel, kojemu je središte bilo na mjestu današnje tvornice mliječnih proizvoda Sirela u predgrađu Velike Sredice. Iako je još J. Ćuk razmatrao genealogiju roda Jakovova,⁵¹ u vrelima ga decidirano prvi put nalazimo relativno kasno, 1334. g. u prvom popisu župa zagrebačke biskupije (župa sv. Martina u Sredicama, odnosno Zerdahelu)⁵² te 1349. g. u ispravi kojom zagrebački kaptol izvješćuje bana Nikolu o nepravdom ubiranju daća u kraljevini Slavoniji (osim Jakozerdahela, s područja današnje županije spominju se još Nova Rača, Brezovac, Svibovac, Međurača, Garešnica, Garić, Ploščica, Veliki Grđevac i Veliki Zdenci).⁵³

U početku jedinstven posjed podijelili su 1370. g. Egidije – sin Petrov i Farkaševi sinovi s Grgurom – sinom Jakova (od posljednjega posjed ima ime).⁵⁴ Ladislav iz Jakozerdahela našao se u sporu 1377. g. s komarničkim plemićima Ladislavom i Stjepanom oko zauzeća posjeda Ugrunovac,⁵⁵ a 1390. g. saznajemo da je Jakozerdahel bio sjedište župe sv. Martina s rektorom Mihajlom,⁵⁶ koji se spominje i 1393. g. u potvrdnici kanonika Ivana za selo Vojnovac, ispod Velikog Kalnika.⁵⁷

I u prvoj polovici 15. st. Ima mnogo vrela u kojima je riječ o župi pa tako i o crkvenim osobama koje su ondje imale posjede, odnosno bile su službenici u župi. Tako kronološki saznajemo da je ondje 1402. g. posjede imao Blaž, klerik zagrebačkog kaptola (njegov posjed obuhvaćao je još Međuraču i Rovišće),⁵⁸ da 1405. g. u međašenju posjeda Botinovac sudjeluje i Petar, sin Luke iz Jakozerdahela,⁵⁹ a iste godine spominje se i najznamenitija obitelj iz Jakozerdahela – Briga – koja je prvotno bila vlasnik susjednog Miletinca (Martin Briga).⁶⁰

---

⁴⁹ Rački, F., 1872., str. 215.

⁵⁰ Stipišić, J. – Šamšalović, M., 1961., str. 550., nr. 4153.

⁵¹ Ćuk, J., 1916., str. 170-172.

⁵² Rački, F., 1872., str. 215.

⁵³ Smičiklas, T., 1913., str. 528-529., nr. 399.

⁵⁴ Smičiklas, T., 1916., str. 262-267., nr. 189.

⁵⁵ Smičiklas, T., 1934., str. 336., nr. 244.

⁵⁶ Smičiklas, T., 1981., str. 315-316., nr. 226.

⁵⁷ Ibid., str. 487., nr. 349.

⁵⁸ Lukinović, A., 1992., str. 168-172., nr. 151.

⁵⁹ Ibid., str. 240-241., nr. 192.

⁶⁰ Ibid., str. 245-246., nr. 196.

Godine 1419. Jakov Grgurov, župnik crkve sv. Martina u Jakozerdahelu, moli papu Martina V. imenovanje zagrebačkim kanonikom,⁶¹ a zagrebački kanonik Ivan Egidijev iz Jakozerdahela 1421. g. moli dodjelu komarničkog arhiđakonata.⁶² Sljedeće godine Donizije Valentinov iz Jakozerdahela (župnik crkve sv. Đurđa u Đurđevcu) odlukom pape uveden je u posjed zagrebačkog kanonikata i čazmanske kantorije,⁶³ a 1424. g. – budući da mu ranije nisu uslišane molbe – Ivan Egidijev moli papu varaždinski arhiđakonata.⁶⁴ Njegovo je moljkanje nastavljeno i dvije godine kasnije traženjem podjelbe zagrebačkog lektorata (tom prigodom saznajemo da je imao i funkciju kraljevog kapelana),⁶⁵ što mu je konačno ubrzo i odobreno.⁶⁶ I Jakov Grgurov uspio je u svojim namjerama da postane zagrebačkim arhiđakonom, ali je bio toliko pohlepan te nije istodobno napustio župu sv. Martina zasluživši kazne kojih ga je papa oslobodio 1429. g.⁶⁷ te uveo u već navedeni posjed.⁶⁸ Jakov je čak uspio zadržati i župu sv. Martina još dvije godine.⁶⁹

Jakozerdahel se spominje i 1481. g. kada je Blaž Briga 2. veljače zbog nasilja nad susjedima osuđen s mnogim drugim plemićima križevačke i virovitičke županije,⁷⁰ a župa sv. Martina u popisu župa iz 1501. g.⁷¹ Posljednje odrednice za Jakozerdahel nalazimo pak 1508. g., kada Grgur Bontuševac sudjeluje u pravnom sporu Mateja Faltaka i Jurja Potočkog pred podbanom Pavlom Čavlovićem,⁷² odnosno 1512. g. kada je vlasnik posjeda Stjepan iz Gudovca.⁷³

Iz navedenog odabira izvora razvidno je da početkom 15. st. današnji Bjelovar pod tim imenom jednostavno ne postoji kao urbana cjelina u perimetrima današnjeg grada, današnje ime ne odgovara Bjelovaru iz srednjovjekovnih vrela (prvo, i D. Csánki pretpostavlja da to ime iz 1420. g. odgovara Bjelovaru u šomođskoj žu-

---

⁶¹ Ibid., str. 562., nr. 414.

⁶² Lukinović, A., 1994., str. 1., nr. 1.

⁶³ Ibid., str. 80-81., nr. 71.

⁶⁴ Ibid., str. 166-167., nr. 161.

⁶⁵ Ibid., str. 215., nr. 189.

⁶⁶ Ibid., str. 219., nr. 194.

⁶⁷ Ibid., str. 282-283., nr. 269.

⁶⁸ Ibid., str. 283-285., nr. 270.

⁶⁹ Ibid., str. 310., nr. 306.

⁷⁰ Šufflay, M., 1906.

⁷¹ Rački, F., 1872., str. 215.

⁷² Laszowski, E., 1905., str. 22-23., nr. LXIII.

⁷³ Stipišić, J. – Šamšalović, M., 1961., str. 538., nr. 4017.

paniji,⁷⁴ drugo, Bellowarcz iz 1495. g. toponomastički odgovara današnjem Belovar – Moravču u nekadašnjoj križevačkoj županiji⁷⁵), a njegov prethodnik nije ni nekadašnje Beloblače jer je riječ o nekadašnjem sinonimu za Veliko Trojstvo.⁷⁶

Isto tako potpuno je netočna odrednica pripisivana našem srednjovjekovnom «Bjelovaru» da je riječ o «malom sajmišnom mjestu u rovišćanskoj županiji» jer je pravo sajmovanja kraljevska povlastica koja se dodjeljuje posebnim poveljama, a koje je – zajedno s prikupljanjem carine – jedno od velikih prihoda kraljevske komore (*lucrum camerae*). Naime, carine (*ius tributii*; nadležni službenici su tavernici) – naročito značajan izvor prihoda do 13. st. – dijele se na pogranične i tuzemne, odnosno po vrsti putova kojima se trguje (s vodenih i kopnenih putova ubirala se cestarina, mostarina i prevozarina). Pogranična carina ubire se za svaku uvezenu i izvezenu robu, a iznosi trideseti dio od ukupne vrijednosti robe (odatle tridesetina, *tricesima*, *harminczad* ili *harmica*).⁷⁷ Te su carine, između ostalog, namijenjene i za održavanje cesta i putova koji imaju i vojničku funkciju (o njihovu održavanju brine kralj), a daća koju trgovci plaćaju, vozeći njima robu, naziva se *telonium* ili *tributum*.⁷⁸ S pravom carine usko je povezano i pravo sajma (*privilegium fori*)⁷⁹ jer je svako trgovište ujedno i carinsko mjesto. Od sve robe donesene na sajam plaća se carina koja pripada kralju ako je on nije darovao vlastelinu ili gradu ili pak ukinuo za određeno trgovište (*liberum forum*). Uz pravo sajma povezan je i tzv. *ius stapulae*, budući da su strani trgovci smjeli donijeti svoju robu samo u ona trgovišta koja su imala spomenutu povlasticu.

Prave začetke baroknog Bjelovara treba tražiti od njegova prvoga kartografskog spomena kao neutvrđenog mjesta na karti Johanna Winklera iz 1639. g.,⁸⁰ preko prvog spominjanja Bjelovara kao utvrđene stražarnice na karti Martina Stiera iz 1660. g.⁸¹ do njegova određenja kao utvrde u izvješću zapovjednika križevačke kapetanije Ivana Herbersteina iz 1666. g.⁸² No, to je već problematika koja će biti obrađena drugom prigodom.

⁷⁴ Csánki, D., 1893., str. 19., bilj. 4.

⁷⁵ Adamček, J. – Kampuš, I., 1976., str. 15.

⁷⁶ Horvat, A., 1960., str. 19., bilj. 22.

⁷⁷ Herkov, Z., 1956., sv. I., 483. U bečkom državnom arhivu čuva se zbirka dokumenata (Hungarische Registratur) u kojoj se, između ostalog, nalaze isprave o sakupljanju tridesetine u Slavoniji od 1534. - 1600. g.; v. Laszowski, E., 1907., str. 180-183.; Bélloszténecz, J., 1740., str. 125.

⁷⁸ Bélloszténecz, J., 1740., str. 209. Herkov, Z., 1956., sv. II., str. 490-500.

⁷⁹ Odredbom bana Miksa Koprivnica je dobila taj privilegij 29. kolovoza 1337. g.

⁸⁰ Slukan – Altić, M., 2003., str. 23-24.

⁸¹ Ibid., str. 24-25.

⁸² Lopašić, R., 1887., str. 318.

Bibliografija

- Adamček, J. – Kampuš, I., 1976. – Adamček, J. – Kampuš, I., Popisi i obračuni poreza u Hrvatskoj u XV. i XVI. stoljeću, Institut za hrvatsku povijest – Izvori za hrvatsku povijest 3, Zagreb, 1976.
- Bélloszténecz, J., 1740. – Bélloszténecz, J., *Gazophylacium seu latino-illyricorum onomatum aerarium, selectoribus synonymis, phraseologiis, verborum constructionibus metaphoricis, adagiis, abundantissime locupletatum, item plurimis authorum in hoc opere adductorum sententiis idiomatice illyrico delicatis illustratum*, Zagrabiae, 1740.
- Bösendorfer, J., 1952. – Bösendorfer, J., Istočna granica Tomislavove, Krešimirove i Zvonimirove Hrvatske u savsko-dravskom interamniju, Rad JAZU, knj. 286., Zagreb, 1952., str. 143-170.
- Brunšmid, J., 1901. – Brunšmid, J., Arheološke bilješke iz Dalmacije i Panonije IV, Vjesnik Hrvatskoga arheološkoga društva, n.s. br. 5, Zagreb, 1901., str. 87-168.
- Buturac, J., 1968. – Buturac, J., Inventar i regesti za starije dokumente zagrebačkoga kaptolskog arhiva g. 1401.-1700., Arhivski vjesnik XI - XII, Zagreb, 1968. - 1969., str. 261-319.
- Cambi, N., 2003. – Cambi N., Stela iz župne crkve u Bjelovaru, Radovi Instituta za povijest umjetnosti 27 – Ivanki Reberski u čast, Zagreb, 2003., str. 19-25.
- Csánki, D., 1893. – Csánki D., *Körösmegye a XV-ik században*, Budapest, 1893.
- Ćuk, J., 1916. – Ćuk, J., Podravina od Bednje do Voćinke i susjedna područja do polovice četrnaestoga vijeka, Vjesnik kr. hrvatsko-slavonsko-dalmatinskoga zemaljskog arkiva, god. XVIII., Zagreb, 1916., str. 169-232.
- Herkov, Z., 1956. – Građa za financijsko-pravni rječnik feudalne epohe Hrvatske, Djela JAZU, knj. 48., sv. I. i II., Zagreb, 1956.
- Horvat, A., 1960. – Horvat, A., O Bjelovaru – gradu ortogonalnog sistema, Bulletin Odjela VII za likovne umjetnosti JAZU, god. VIII., br. 1., Zagreb, 1960., str. 12-21.
- Jakovljević, G., 1989. – Jakovljević, G., Arheološka topografija Bilogore, Bjelovarski zbornik '89, Bjelovar, 1989., str. 108-119.
- Jakovljević, G., 1990. – Jakovljević, G., Arheološka topografija Bilogore – antički period, Bjelovarski zbornik '90, Bjelovar, 1990., str. 114-123.
- Jakovljević, G., 2003. – Jakovljević, G., Povijest naseljenosti bjelovarskog kraja do osnutka grada, u: Slukan Altić M., Povijesni atlas gradova, I. sv., Bjelovar, Zagreb, 2003., str. 11-19.

- Laszowski, E., 1905. – Laszowski, E., Listine općine Sv. Jelene Koruške kod Križevaca, Vjesnik kr. hrvatsko-slavonsko-dalmatinskoga zemaljskoga arkiva, god. VII., Zagreb 1905., str. 1-45.
- Laszowski, E., 1907. – Laszowski, E., Bilješke iz c. k. držav. financ. arkiva u Beču, Vjesnik kr. hrvatsko-slavonsko-dalmatinskoga zemaljskoga arkiva, god. IX., Zagreb 1907., str. 176-194.
- Lopašić, R., 1887. – Lopašić, R., Prilozi za poviest Hrvatske XVI. i XVII. vieka iz štajerskoga zemaljskoga arhiva u Gradcu, Starine JAZU, knj. XIX., Zagreb, 1887., str. 1-80.
- Lovrenčević, Z., 1960. – Lovrenčević, Z., Nalazi iz rimskog doba u Bjelovaru i okolici, Vijesti muzealaca i konzervatora Hrvatske br. 4, Zagreb, 1960., str. 126-127.
- Lovrenčević, Z., 1980. – Lovrenčević, Z., Rimske ceste i naselja u Bilogorsko-podravskoj regiji, Arheološki pregled 21, Beograd, 1980., str. 233-248.
- Lovrenčević, Z., 1981. – Lovrenčević, Z., Rimske ceste i naselja u Bilogorsko-podravskoj regiji – II deo, Arheološki pregled 22, Beograd, 1981., str. 195-208.
- Lukinović, A., 1992. – Lukinović, A., Povijesni spomenici zagrebačke biskupije (1395. - 1420.), Zagreb, 1992.
- Lukinović, A., 1994. – Lukinović, A., Povijesni spomenici zagrebačke biskupije (1421. - 1440.), Zagreb, 1994.
- Mócsy, A., 1962. – Mócsy A., Pannonia p.o. u: RE, suppl. IX, Stuttgart, 1962.
- Rački, F., 1872. – Rački, F., Popis župa zagrebačke biskupije 1334. i 1501. godine, Starine JAZU, knj. IV., Zagreb, 1872., str. 201-229.
- Saria, B., 1951. – RE, sv. 21/I, Stuttgart, 1951.
- Slukan Altić, M., 2003. – Slukan Altić, M., Na braniku "ostatka-ostataka" – Bjelovar i njegova naselja u kartografskim izvorima 16. i 17. stoljeća, Povijesni atlas gradova, I. sv., Bjelovar, Zagreb, 2003., str. 21-27.
- Smičiklas, T., 1906. – Smičiklas, T., Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae, vol. IV., Zagreb, 1906.
- Smičiklas, T., 1907. – Smičiklas, T., Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae, vol. V., Zagreb, 1907.
- Smičiklas, T., 1908. – Smičiklas, T., Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae, vol. VI., Zagreb, 1908.
- Smičiklas, T., 1913. – Smičiklas, T., Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae, vol. XI., Zagreb, 1913.
- Smičiklas, T., 1914. – Smičiklas, T., Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae, vol. XII., Zagreb, 1914.

- Smičiklas, T., 1916. – Smičiklas, T., Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae, vol. XIV., Zagreb, 1916.
- Smičiklas, T., 1934. – Smičiklas, T., Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae, vol. XV., Zagreb, 1934.
- Smičiklas, T., 1976. – Smičiklas, T., Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae, vol. XVI., Zagreb, 1976.
- Smičiklas, T., 1981. – Smičiklas, T., Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae, vol. XVII., Zagreb, 1981.
- Smičiklas, T., 1990. – Smičiklas, T., Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae, vol. XVIII., Zagreb, 1990.
- Stipišić, J. – Šamšalović, M., 1961. – Stipišić, J. – Šamšalović, J., Isprave u arhivu Jugoslavenske akademije, Zbornik Historijskog instituta Jugoslavenske akademije, vol. 4., Zagreb, 1961., str. 465-554.
- Stipišić, J. – Šamšalović, M., 1964. – Stipišić, J. – Šamšalović, J., Isprave u arhivu Jugoslavenske akademije, Zbornik Historijskog instituta Jugoslavenske akademije, vol. 5., str. 533-578.
- Šufflay, M., 1906. – Šufflay, M., Iz arkiva ug. narodnog muzeja, Vjesnik kr. hrvatsko-slavonsko-dalmatinskoga zemaljskoga arkiva, god. VIII., Zagreb, 1906., 155-177.

Izvori

Arhiv čazmanskog kaptola

Iuris antiqui:

fasc. I., nr. 11. (Jakozerdahel; 29. rujna 1402. g.)

fasc. I., nr. 15. (Jakozerdahel; 14. veljače 1405. g.)

Arhiv HAZU

Diplomata a. 1266. (Plavnice; 9. siječnja 1358. g.)

Diplomata a. 1268. (Plavnice; 1278. g., 16. lipnja 1279. i 12. lipnja 1280. g.)

Diplomata a. 1370. (Česmica, 5. siječnja 1370. g.; Jakozerdahel, 4. lipnja 1370. g.)

Diplomata a. 1377. (Plavnice, Jakozerdahel; 12. srpnja 1377. g.)

D-XXIII-64 (Jakozerdahel; 4. studenoga 1512. g.)

D-XXIV-17 (Plavnice; 9. veljače 1515. g.)

Jelačić XXV (Česmica; 12. veljače 1525. g.)

Arhiv zagrebačke nadbiskupije

Acta Capituli Antiqua:

fasc. 5., nr. 5. (Česmica; 16. prosinca 1467. i 10. veljače 1468. g.)
fasc. 124., nr. 27. (Plavnice; 14...)
Iuridica, 1390. (Jakozerdahel; 6. siječnja 1393. g.)
Liber privilegiorum episcopatus Zagradiensis, p. 56. (Česmica; 26. travnja 1245. g.)

Hrvatski državni arhiv

Acta monasterii de Garig, fasc. II., nr. 52. (Plavnice; 23. listopada 1395. g.)
Acta monasterii de Ztreza:
fasc. I., nr. 7. (Plavnice; 24. travnja i 8. svibnja 1367. g.)
fasc. I., nr. 11. (Plavnice; 8. kolovoza 1381. g.)
fasc. I., nr. 20. (Plavnice; 30. listopada 1395. g.)
fasc. I., nr. 21. (Plavnice; 16. studenoga 1397.)
fasc. I., nr. 22. (Plavnice; 21. prosinca 1397. g.)
Documenta medii aevi a. 1262. (Česmica; 14. listopada 1262. g.)
Neo Registrata Acta, fasc. 520., nr. 57. (Plavnice; 21. studenoga 1397. g.)
Privilegia, nr. 4 (Jakozerdahel; 18. svibnja 1349. g.)

Mađarski državni arhiv u Budimpešti

Diplomatikai levéltár 1005., stara signatura N.R.A. fasc. 935, nr. 4. (Plavnice; 24. lipnja 1278. g.)
M.O.D.L. nr. 268.; stara signatura N.R.A. fasc. 396, nr. 27. (Česmica; 15. lipnja 1244. g.)
M.O.D.L. nr. 33.331.; stara signatura N.R.A. fasc. 446, nr. 5. (Česmica; 1251. g.)
M.O.D.L. nr. 965; stara signatura N.R.A. fasc. 1503, nr. 16. (Česmica; 31. ožujka 1277. g.)
M.O.D.L. nr. 35.837. (Plavnice; 8. prosinca 1280. g.)
Mađarski narodni muzej u Budimpešti
Arhiv obitelji Lippich (Jakozerdahel; 16. prosinca 1377. g.)
Nacionalna knjižnica u Budimpešti
rukopisna Hevenesyeva zbirka, t. XXIX., p. 211.-214.

Tajni vatikanski arhiv

Annate:

vol. 2., fol. 145. (Jakozerdahel; 6. travnja 1426. g.)
vol. 4., fol. 72. (Jakozerdahel; 16. lipnja 1329. g.)

Registri Laterani:

vol. 182, fol. 181 r. (Česmica; 17. siječnja 1415. g.)
vol. 334, fol. 286 v. (Česmica; 8. studenoga 1435. g.)
vol. 225., fol. 185. (Jakozerdahel; 10. listopada 1422. g.)
vol. 286., fol. 188. v. i 189. (Jakozerdahel; 10. ožujka 1429. g.)

Registri delle suppliche:

- vol. 234, fol. 269. (Česmica; 24. svibnja 1429.)
- vol. 124., fol. 18. r. (Jakozerdahel; 8. svibnja 1419. g.)
- vol. 150., nr. 168. v. (Jakozerdahel; 3. siječnja 1421. g.)
- vol. 191., nr. 80. (Jakozerdahel; 4. prosinca 1424. g.)
- vol. 196., nr. 147. v. (Jakozerdahel; 4. ožujka 1426. g.)

Bjelovar before Bjelovar

Summary

The problems of urbanization in the area where Bjelovar is located today didn't start with its formal establishment until 1755. It had started in ancient times, when settlements appeared in those areas, behind the Drava Limes, either as military camps that protected important communication lines or as villae rusticae belonging to military veterans who got their land within that area. Archeological findings of the narrower area of the town witness a settlement existing from the 2nd to 4th century, which was located along the longitudinal and transversal road communication that was crossing at that point, and it was guarded by a small military garrison. The settlement on the plateau between the Plavnica and the Bjelovacka rivers was set up either as an urban unit from a military fortress or as a civilian settlement which existed parallel with a military station. Today's screen of Bjelovar's centre has its starting point in the Roman concept of a town being the intersection of cardum and decumanum, where the most important element is a forum.

After the time hijatus of several centuries, first bigger medieval properties, based on a Gentile base (first tribal parishes), overlapped or touched at their edge parts on the narrower Bjelovar area, so we cannot expect the logical urban structure; the properties are Česmica, Plavnica St. Benedict and Jakozerdahel. Those facts lead us to doubt the year 1420, which has been regarded up to now by recent authors as the year when Bjelovar was first mentioned in sources such as a "little fair place in Rovišće county".

By the downfall of the big Česmica and Plavnica Counties new urban possibilities were open in terms of more space, which were even more emphasized by the danger of Turkish attacks after they had overtaken Čazma and left the Svibovec fort on the Česma river.

Keywords: ancient time, Česmica, Jakozerdahel, tribal parish, Plavnica St. Benedict.

Autor: Dr. sc. Goran Jakovljević,
Gradski muzej Bjelovar
Trg Eugena Kvaternika 1
43 000 Bjelovar
gradski-muzej-bjelovar@bj.htnet.hr